

Mjazsobne rozměše słowjańskich rěcow z wósebnym žiwanim na serbskej rěcy

Roland Marti¹ (Universität des Saarlandes, Saarbrücken)

Povzetek

Medjezikovno razumevanje je neproblematično med sosedskimi jeziki v jezikovnem kontinuumu. Če pa se variante precej razlikujejo zaradi večje razdalje, je uspešna komunikacija otežena. Obstaja več možnosti za zagotavljanje medjezikovnega razumevanja. Ena od njih je, da govorci uporabljajo vsak svojo varianto in ustrezno interpretirajo različne oblike, ki jih uporabljajo sogovorniki (medjezikovno razumevanje). Alternative so izključna raba variante enega govorca ali preklapljanje na tretjo različico, ki je običajno jezik širše komunikacije, lahko pa tudi mešani kod. Z jezikovnim planiranjem lahko poskušamo narediti variante bolj podobne med seboj ali ustvariti krovni jezik nad širšim področjem kontinuuma. Zgornja in spodnja lužiška srbščina predstavljata poučen primer. Skozi zgodovino je bilo podanih precej predlogov, kako bi poenostavili medjezikovno razumevanje med obema jezikoma. Obstajali so predlogi, da bi zgornjo lužiško srbščino sprejeli kot splošni pisni jezik, kakor tudi poskusi, da bi jezika naredili bližja, običajno s favoriziranjem zgornje lužiške srbščine. Vse poskuse so zavrnili predvsem govorci spodnje lužiške srbščine. Medjezikovno razumevanje med variantama pa obstaja, vendar je omejeno na majhno skupino govorcev. Večina se v takih situacijah raje poslužuje nemščine, saj so vsi Lužiški Srbi dvojezični.

Gljučne besede: medjezikovno razumevanje, slovanski jeziki, zgornja lužiška srbščina, spodnja lužiška srbščina, jezikovno načrtovanje

Abstract

Mutual comprehension is not difficult between immediate neighbours within a linguistic continuum. If, however, the variants differ more due to greater distance within the continuum, successful communication becomes more difficult. There are several possibilities to ensure mutual comprehension. One of them consists of the speakers using their respective varieties, interpreting correctly different forms used by the other speaker(s) (intercomprehension). Alternatives are the exclusive use of the variety of one of the speakers, the switch to a third variety (often a language of wider communication), or the use of a mixed code. Language planning may also try to bring varieties closer together or to create a language that serves as a roof over a larger area of the continuum. All of these possible solutions can be found in the Slavonic continuum.

---

1 Žėkujom se P. Janašoju za rěcne póražowanje. Nastawk wužywa žinsajšny pšawopis z wuwzešim pšawidłow za ó: how se wobchowajo tradicyjny pšawopis B. Šwjele (Šwela 1903: 33-34) a A. Muki (Muka 1911-1926: XIII-XIV).

An instructive example is offered by Lower and Upper Sorbian. In their history there have been several proposals to facilitate mutual comprehension. There were proposals to introduce Upper Sorbian as the common (written) language as well as several attempts to bring the two closer together, usually favouring Upper Sorbian. They were generally rejected by speakers of Lower Sorbian. Intercomprehension exists as well, but it is generally restricted to a small group of speakers. The majority prefers to switch to German in such situations since all Sorbs are bilingual.

Key words: Intercomprehension – Slavonic languages – Upper Sorbian – Lower Sorbian – language planning

1 Mjazsobne rozměše

Mjazsobne rozměše jo pódložk za komunikacije mjazy lužimi. To płaši za wšake formy komunikacije, ale wósebnje za nejžwažnjejšu formu, rěcnu komunikaciju. Ale mjazsobnemu rozměšu zadora wobstaše rozdzělnych rěcown. Toś nastanjo pšešiwnoś: głowny srědk komunikacije, rěc, zmožnijo mjazsobne nutšikowne rozměše (mjazy lužimi, kenž powědaju samsku rěc), a jo wobmrokujo we samskem casu wenkownje (z lužimi, kenž njewobkněže samsku rěc).

Wuglěda, až taki paradoks jo zajmował luži, a togodla su wóni pytali za wujasnjenjami. Jaden z nejstaršych wopytow takego wujasnjenja se namakajo w Bibliji a wuchojži z toho, až jo nastało njerozměše mjazy ludami ako pokuta Boga za wótgłědane twarjenje Babelskega torma, kenž by dejał dosegaš do njebja (gl. předne knihy Mojzasa 11,1-9, wósebnje 7-8):²

7. *Ga jězmi dotoj, a saměšamù tam jich rěz, abù jeden toho drugego rěz nerozmet.*

8. *Stafim rozdrozci jich ten Kùé s wot tam do wšebifnich rajow, až woù i mušachu přebstafch to město twarifch.* (Frizo 1796)

Popšawem dajo se fakt nastaša rozdzělnych rěcown wujasniš nejskerjej nawopak: „rozdroscenje“ jo stajało na zachopjeńku, a njerozměše jo było wuslědk. Móžomy wujš z toho, až jo se rěc na zachopjeńku wužywała w małych kupkach a až jo była jadnotna, dokulaž su luže byli w stawnem kontakše. Z psiběrajucejju liebu luži a wósebnje z teritorialnym rozšyrjenim a z nastašim kompleksnjejšych towarišnostnych strukturow su se teke rěcne struktury diferencěrowali. Pomałem jo se jadnotna rěc wuwijała na rěcny kontinuum,³ žož su susedne rěcne formy hyšći byli k rozměšu, ale žož jo mjazsobne rozměše wóteběrało z psiběrajucejju distancu mjazy lužimi abo kupkami luži. K diferencěrowanju jo teke psinosował casowy faktor: rěc se psiwužowanju w jadnej kupce (rěcnem zgromaženstwje) stawnje psēmjenja, a w drugich kupkach su psēmjenja hynakše. Rěcny kontinuum jo se dalej diferencěrował pód mócnym wliwom wšakich njerěcnych faktorow (psírodne zadory ako góry a rěki, politiske a religijne mroki, drogi abo jich felowanje, migracije a t. d.). Pózdzej su se toś te małke nutšikowne rozdzěle na jadnem boce stwardnuli a na drugem wurownali psěz pisnych a na kóńcu standardnych rěcown, kenž su „pokšyli“ rěcny

2 Za stawizny mysljenja wó nastašu rěcown a ludow gl. wjelike habilitaciske žěło A. Borsta z lěta 1957 (Borst 1995).

3 Rěcny kontinuum (drugi termin jo „dialektalny kontinuum“) jo taki rum, w kótaremž se kněży mjazsobne rozměše mjazy susedami na pódložku dialektalneje rěcy, njeglědajuce na to, až wobstoje małke rěcne rozdzěle, a žož dajo njepšetergnjony rješaz mjazsobnego rozměša. Psěz rěcne psēmjenja móžo se staš, až se luže, kenž žywe su w samskem kontinuumje, ale doś zdalone, wěcej njerozměju na dialektalnem pódložku. Mroka rěcneho kontinuumu laży tam, žož zmaka drugi kontinuum abo žož njama wěcej ludnośi. Psíkady w Europje su germański, romański abo slowjański kontinuum.

kontinuum abo žel togo.⁴ Na taku wizu dajo se wujasniš nastaeš rěcow w tak pomjenjonych rěcnych swójbach (jaden pšíklad jo indoeuropejska rěcna swójbza).⁵ Wót jadneje rekonstruěrowaneje praindoeuropejskeje rěcy su pšez wšake mjeńše rekonstruěrowane kupki (ako na pš. baltosłowjańska a słowjańska) nastali žinsajšne standardne rěcy.⁶ A na rowninje standardnych rěcow njejo mjazsobne rozměše wěcej zarucone. Pón muse se luže, kenž wužywaju rozdźelne standardne rěcy a kšě se rozgranjaš, wósebnje procowaš, aby dojspili mjazsobne rozměše.

Dajo wšake móžnosći, aby komunikacija była wuspěšna. W nejžjadnornejšem paže se wužywa jano jedna rěc, ako to jo w normalnej komunikaciji. How dajo dwě wariante: jaden z powědarjowu pšechojži na rěc drugego (typ 1: Aa – Ba),⁷ abo wobej wužywatej tšešu rěc (typ 2: Ac – Bc). Předna warianta jo typiska, gaž jedna z rěcowu jo wěcej rozšyrjona ako druga, a druga, gaž wobej rěcy stej mjenjej rozšyrjonej a tšeša, wěcej rozšyrjona rěc wobstoj.⁸ Wuměńjenje za take rozwězanie jo, to se wě, nawuknjenje cuzeje rěcy wót jadnogo abo wót wobeju powědarjowu.⁹ Gaž njewobstoje take znaša drugich rěcow, móžotej powědarja wužywaš *ad hoc* měšanu rěc (typ 3: A(a+b) – B(b+a)). Na pódložku takego typa komunikacije móžo nastaš pidgin.¹⁰

Wšykno to se cyni na rowninje jadnotliwych powědarjow a spontanje w rozgromje. Druga móžnosć, kenž pomina wěcej casa, jo wobliwowanie rěcow pšez rěcnu politiku. Rěcy mógu se pšibližyš (typ 4: (a+b)/2) abo nowa, kompromisna a cesto dosć „kumštna“ rěc móžo se wutwariš, aby pokšyła dwě abo wěcej rěcy (typ 5:

4 Wužywam how terminologiju H. Klossa („Dachsprache“, „überdachen“ a t.d.), gl. (Muljačić 1989).

5 Wuraz takego wujasnenja jo zdonkowa (genealogiska) koncepcija rěcneho wuwisa, kenž jo se wósebnje wužěłała w indoeuropeistice, w nejžwěcej cystej formje wót A. Schleichera (Schleicher 1861: 7). Zdonkowa koncepcija njamóžo wujasniš wšykne pšeměńjenja, kenž su nastali w běgu casa, dokulaž njegleđa na druge wliwy, wósebnje wliwy drugih rěcow (pšez ad-, sub- a superstrat) ze samskeje abo drugeje swójbzy abo kupki. Pla słowjańskich rěcow su take pobocne wliwy derje k wiženju w paže słowjańskeju rěcowu, kenž stej žel balkanskego rěcneho zwězka, rozmnej bułgaršćiny a makedońšćiny.

6 Na taku wizu dajo se wujasniš nastaeš rěcow znutsika jadneje swójbzy, ale nic wobstaše rozdźelnych swójbow. Dajo wopyty wjasć rekonstrukciju hyšći dalej, na pš. w ramikach jafetidologije abo nostratískeje teorije, ale wóni su dosć spekulatiwne (wósebnje jafetidologija).

7 Formula pokazuju póšęgi na zjadnorjonu wizu: wjelike pismiki wobznameniju powědarje, małe pismiki rěc. Aa wobznameniju połoženje, zož powědař A wužywa (swóju) rěc a. W situaciji Ab wužywa A cuzu rěc b (powědarja B).

8 Žinsa jo tšeša rěc, kenž se wužywa w takem paže, ako pšawidło engelšćina, nanejmenjej w Europje; w zachadnosći stej to byłej francojšćina a nimšćina, a w casu po drugej swětowej wójnje w pódzajtšnej Europje teke rušćina.

9 Togodla zasajzijo se wěcejrěcna Europejska unija južo dlejšy cas za tsírěcnosć luži w EU: mamina rěc a dwě cuzej rěcy. Bóžko njejo ideal dojspity, wósebnje nic pla powědarjow „wjelikich“ rěcow. We wopšawdosći kněży se w nejžlěpšem paže wobmrokowana dwójrěcnosć: mamina rěc a někake znaše engelšćiny.

10 Gl. k tomu nastawk D. Sterna how dołojce a citěrowana tam literaturu.

(a + b) => c). Pšibliženje (jadnobočne abo mjazsobne) jo było cil rěcneje politiky předneje čechosłowakskeje republiky abo Norwěgskeje, žož jo se naražilo zjadenšenje rěcowu *bokmål* a *nynorsk* w *samnorsk*.¹¹ Pšikład noweje, „kumštneje“ rěcy jo *rumantsch grischun*, kenž ma nadawk pokšyś pěš standardnych retoromanskich rěcow (tak pomjenjonych idiomow), wužywanych w Šwicarskej.¹²

A na kóncu dajo hyšći jadnu móžnosć komunikacije mjazy powědarjoma rozdžělnych rěcow: kuždy wužywa swóju rěc a rozmějo rěc drugego, dokulaž móžo interpretěrowaś a w głowje pšetworiś do swójeje rěcy a pótakem rozměš wóthylece formy drugeje rěcy, kenž zewšym njewobkněžyjo abo nanejmnjenjej nic tak, aby mógał powědaś.¹³ Taki typ mjazsobnego rozměša se pomjenijo interkomprehensija abo semikomunikacija.¹⁴ Ako pšawidło jo mjazsobne rozměše takego typu jano móžno, gaž wužywanej rěcy stej dosć bliskej, a to płaši wósebnje za genetiski zwězanej rěcy, kenž stej žěl jadneje kupki (na pš. romańske, germańske abo słowjańske rěcy).¹⁵

2 Mjazsobne rozměše pla Słowjanow: stawizniski pšeglěd

Předna pisna rěc Słowjanow, starosłowjańščina, jo do wěsteje měry južo była wumyslona ako rěc za ceły słowjański kontinuum.¹⁶ To jo tencas hyšći móžno było, dokulaž su regionalne warianty słowjańščiny byli dosć bliske. Wětše rozpadanje jo se akle zachopiło na kóncu 9. stolěša. Starosłowjańska rěc jo była stwórjona na pódložku pódpołdnjowosłowjańskega rěcneho materiala (słowjańščina, powědana we wokolnosći Soluna), jo se na zachopjenku wužywała pla pódwjacornych Słowjanow a jo se akle pótom, w casu přednego bulgarskego kejžorstwa, wrošila do pódpołdnjowego regiona kontinuumu. Pótakem jo to nejskerzej pšikład typu 5. Ale dalšne politiske a cerkwine wuwisě jo wobmrokowało

11 Gl. k tomu (Haugen 1966) a powšyknje k rěcnej situaciji w Skandinawiskej (Braunmüller 2007).

12 *Rumantsch grischun* jo se naražil ako pisna (nic powědana) rěc tam, žož njamogu se wužywaś wšykne idiomy, na pš. na nadpismach abo bankowkach, ale teke w kantonalnej a federalnej administraciji. Gl. k tomu (Schmid 1982), (Schmid 1989) a, dosć kritiski, (Coray 2008).

13 Taka komunikacija wobstoj južo znutšikach kontinuumu, dokulaž mógu powědarje ako pšawidło korektnje interpretěrowaś wóthylece rěčne formy, wužywane pěsz susedy.

14 Termin „semikomunicija“ jo naražil (Haugen 1966a), a wón se wužywa wósebnje w skandinawistice. Gl. za rěčne połoženje a za nutšikowno-skandinawisku komunikaciju (Braunmüller 2007: 321-362).

15 Wuwzešnje mógu se pšeskocys mroki kupki, na pš. w paže engelskeje rěcy, kenž ako germańska rěc zmóžnijo teke interkomprehensiju z romańskimi rěcami, dokulaž jo bejny žěl słowoskłada romańskega póchada, gl. k tomu (Klein 2008).

16 Žřděle, kenž powědatej wo twórjenje předneje słowjańskeje pisneje rěcy, to groni žywjenjopisa swěteju Cyrila a Metodija, wužywjatej jano słowo „słowjański“ za rěc.

wużywanje rěcy a pisma na jano jaden žěl słowjaństwa, rozmjej *Slavia orthodoxa*. To samske płaši za dalšnu wuwisowu formu teje rěcy, cerkwinosłowjańsku rěc.¹⁷ Regionalnje rozdźelne wuwise cerkwinosłowjańskeje rěcy, kenž jo nastalo pód wliwom rozdźelnego dialektalnego pódložka powědaneje, stawnje se pseměnjuje rěcy, jo zadoralo mjazsobnemu rozměšu, a togodla su se naražili reformy, kenž by dejali zmócniš rěcnu jadnotnosť.¹⁸ A take wopyty su byli wobmrokowane na cerkwinosłowjańsku rěc a njejsu se pósěgowali na powědanu rěc luži.

Prědny celosłowjański wopyt, namakaš wuchod ze situacije, žož su se rěcy w słowjańskem kontinuumje stawnje dalej wótžělili jedna wót drugeje, jo była „ruska rěc“ (*Руски језик*), naražona wót Chorwata Juraj Križanić (wokoło 1618-1683).¹⁹ Ale projekt njejo měł wuspěcha: naraženja Križanića su wóstali w rukopisach a njejsu wobwliwowali wuwise słowjańskich pisnych rěcow.²⁰

Požozenje jo se zakładnje pseměniło w casu rozkwisjenja słowjańskego wózroženja, to groni w 19. stolěšu. Słowjańske gibanje jo wizeło w rěcy wažny abo samo nejžwažnejšy stołp słowjańskego wědobnja a jo było mēnjenja, až jo rěcna rozdobjonosć (a wušej togo wużywanje wšakich pismow a pšawopisow)²¹ głowna zadora słowjańskeje jadnoty. Aby zadora se wótporała abo nanejmnjej se pomjejšyła, su se naražili wšake napšawy: wuzwoliš wobstojecu rěc ako

17 K cerkwinosłowjańskej rěcy gl. (Keipert 2014) a citěrowanu tam literaturu. Wużywanje cerkwinosłowjańskeje rěcy njejo se wobmrokowało na pšawosławne Słowjane: wóna jo wěsty cas pšetrała w čechojskem kraju (do kónca 11. stolěša w kloštarju Sázaava a w 14./15. stolěšu w Praze). Wušej togo jo se wużywała pla katolskich Chorwatow, kenž su teke wobchowali glagolitiske pismo. Dalšne wuwise teje warianty jo ju pšibližyło powědanej chorwatskej rěcy, ale wót 17. stolěša jo katolska cerkwja rěc šiščanych knižkow kumštnje pšibližyła pódzajtšnej wariante cerkwinosłowjańskeje rěcy (tak pomjenjona rutenizacija), gl. (Babić 2000). To jo pšikład rěcneje politiki typu 4. Zawina za taku rěcnu politiku jo zazdašim było žyčenje katolskeje cerkwje, pšibližyš rěcy pódzajtšnosłowjańskich (wósebnje ukrajskich) uniatow a chorwatskich katolikow.

18 Nejžwěcej znata jo reforma, kenž jo pšewjadł bulgarski patriarch Evtimij w 14. stolěšu a kenž jo była wopisana wót Konstantina z Kosteneca, gl. (Кувев и Петков 1986) a (Goldblatt 1987).

19 Naraženje Križanića jo zazdašim był jano jaden žěl wětšego plana katolskeje cerkwje, wužěłaš jednu pisnu rěc za wšykne Słowjane (typ 5) abo nanejmnjej pšibližyš wobstojecje rěcy (typ 4). Drugeje wuslědka teje rěcneje politiki stej byłej gorjejece spomnjona „rutenizacija“ chorwatskeje warianty cerkwinosłowjańskeje rěcy (gl. pšisp. 17) a słownik Mariana z Jašliska (Ivanova 2014: 1488-1489).

20 *Руски језик* Križanića jo spomnjety ako přědny projekt mjaznarodneje pomocneje rěcy na słowjańskem pódložku (Дуличенко 1990: 38-40) a wóstanjo jadnučki do samego kónca 18. stolěša, gaž jo B. Kumerdej wužěłaš projekt powšyknosłowjańskeje rěcy (Дуличенко 1990: 54). Praktiski su jadnotliwe spisowašele wužywali měšane rěcy, wósebnje w pódpódnjomym žěle słowjańskego kontinuumu, žož hyšći njejo dało literarisku tradiciju. Pšiklada stej *Абагап* Filipa Stanislavova z lěta 1651 (Райков 1979) a *Зарцало умнине* Krášťo Pejkića z lěta 1716 (Ivanova 2014: 1489).

21 W 19. stolěšu su Słowjane głownje wužywali latorynske a kyriliske pismo, wobeje w dwěma wariantoma: šwabachska a łatorynska (antiqua), cerkwinosłowjańska a bergarska (*гражданский шрифт*). K tomu pšidu hyšći tursko-arabske (za mohamedanarje), glagolitiske (w Chorwatskej) a grichiske pismo (w Makedoniskej). A pšawopisne systemy su teke byli wšakorake: pód nimskim abo čechojskim wliwom pla Serbow, pód italskim, hungorskim abo čechojskim pla Chorwatow a t.d.

powšyknosłowjańsku (typ 2 abo 1),²² psibližyś rěcy (typ 4),²³ abo wutworiś nowu słowjańsku rěc, kenž móžo se wužywaś w cełem rěcnem kontinuumje abo nanej-mjenjej we wěstem žělu (typ 5).²⁴

A w ramikach słowjańskego wózroženja jo se teke wužěłał model interkomprensije pód mjenim „(literarische) Wechselseitigkeit“. Awtor Ján/Jan/Johann Kollár jo jen wopisał w nastawku w čechojskej rěcy w lěše 1836 a w kniglickach w nimskej rěcy 1837, kenž su se 1844 wudali drugi raz.²⁵ Tam wón pišo mjazy drugim slědujuce:

Nemínime, aby každy Slav všecká slawská nářečia mluviti [...] uměl: ale aby rozuměl každého mluvícího Spoluslawa, každú slawskú knihu. (Kollár 1929: 48)

Slav [...] pervaého stupně [...] at' zná čtvero [...] hlavnějších [...] nářečí, totiž: ruské, illyrské, polské a československé.

Slav [...] na druhém stupni [...] vpustí sa i do menších nářečí a podnářečí, jako k.p. v ruském nářečíu do maloruského; v illyrském do chorvatského, vindického, w polském do lužického a. t. d.

Slav na třetím stupni [...] at' zná všecká slawská nářečia bez výmínky [...] (Kollár 1929: 44)

Wir meinen nicht, daß jeder Slawe alle slawischen Mundarten fertig sprechen [...] sollte: sondern, jeden sprechenden Mitslawen verstehe, jedes Buch lesen könne. (Kollár 1844: 11)

Ein [...] auf der ersten Stufe der Bildung und Aufklärung stehender Slawe möge nur die vier jetzt lebenden gebildeteren Dialekte kennen [...], nemlich, den russischen, illyrischen, polnischen und böhmisch-slowakischen.

Der [...] Slawe zweiter Klasse wird sich auch in die kleineren Mundarten und Untermundarten einlassen, wie z.B. im Russischen das Kleinrussische, im Illyrischen das Kroatische, Windische, Bulgarische; im Polnischen das Lausitzisch u. s. w.

22 Ako pšawidło stej to byłej cerkwinosłowjańska a pózdžej głownje rusojska rěc, gl. (Ivanova 2014: 1492-1493).

23 Pšiklada stej wutworjenje serbisko-chorwatskeje rěcy abo naraženje psibliženja górneje a dolneje serbščiny (gl. dołojce).

24 Wósebnje popularna jo ideja jadnotneje rěcy była pla Słowjanow, kenž su žywe byli w awstrisko-hungorskem kejžorstwje, gl. na pš. projekta (Herkeľ 1826) a (Majar Ziljski 1865) w ramikach tak pomjenjonego awstroslawizma.

25 Kollár jo sam zajmny pšikład rěcnego položěnja pla Słowjanow. Ako rožony Słowak jo se won wugronił pšešiwu wužywanju pisneje słowakščiny, gl. (Hlasowé 1846: 101-182). Swóje wědomnostne publikacije jo wón pisał we łatyńskej, čechojskej abo nimskej rěcy, ale žednje w słowakskej.

Der Slawe dritter Klasse [...] soll alle slawische Mundarten ohne Ausnahme kennen [...] (Kollár 1844: 9)

Lěc jo se interkomprensija napšawdu wjele wużywała, njedajo se pšepytaš. Nejskerrej jo se to cyniło w pisnej komunikaciji; wustnje su Słowjany nejskerrej dojspili mjazsobne rozměše pšez komunikaciju typa 1-5, a gaž su pšejšli k tšešej rěcy, jo to tencas we wětšynje padow była nimšćina.

3 Mjazsobne rozměše pla Serbow

Serbšćina jo žinsa nejžpodwjacornjejšy žěl słowjańskego rěcneho kontinuumu²⁶ a se ako pšawidło wopisujo ako „słowjańskorěčna kupa w nimskorěcnem mó-rju“.²⁷ A rěcnje jo kupa (abo archipel) žělona: žinsa pokšyjotej dvě standardnej rěcy, górno- a dolnoserbšćina, kontinuum, kenž jo w zachadnosći wobpšimjeł wšake dialekty.²⁸

Fakt, až žinsa njewobstoj jano jedna standardna rěc, jo wuslědk politiskego a pózdžej wósebnje nabožninskego žělenja serbskorěcneho ruma. Južo do reformacije jo Łužyca, tradicionalny sedleński rum Serbow, rozpadła na Górnju a Dolnu Łužycu. Dalšne stawizniske wuwise jo žělenje wobkšušiło, a wopyty zjadowjenja wobeju Łužycowu (na pš. ako wuslědk Napoleonskich wójnow) su jano byli krotkodobne. Politiski jo Górnja Łužyca była wěcej zwězana ze Sakskeju, a Dolna Łužyca w běgu casa z Bramborskeju a pózdžej z Pšuskeju.²⁹ Do reformacije njejsu rěčne pšašanja grali žednu rolu, dokulaž jo oficialna rěc w cerkwi była łatyńska, a w statnych strukturach łatyńska abo nimska. Reformacija jo to zasadnje pšeměniła, dokulaž jo zaměniła łatyńsku rěc pšez ludowu a jednotnu katolsku cerkwju pšez krajne protestantske cerkwje. Což nastupa rěc, jo katolska cerkwja pó reformaciji (wósebnje w tak pomjenjonej konterreformaciji) teke zachopiła wużywaš

26 Njejo to popšawem kontinuum, dokulaž jo serbšćina wótžělona wót swójeju słowjanorěcneju susedowu, pólskeje a čehojskeje rěcy, pšez nimskorěcny pas. We zachadnosći njejo serbšćina była nejžpodwjacornjejšy žěl kontinuum, dokulaž jo kontinuum w 9./10. stolěšu segał až do Łobja a samo dalej na pódwjacor. Ale wót tego casa jo se celý region pomałem pšeninmował, gl. (Stone 2016) a (Herrmann 1970).

27 Metaforu jo popularizował górnoserbski basnik Jakub Bart-Ćišinski we swójej basni *Moje serbsku wuznaće z lěta 1891*, žož stoj: „Přečelo, haj małka serbska zemja / je a małki serbski narod jako / kupa mólčka wosrjedź wulkoh morja.“ (Bart-Ćišinski 1969: 70). Tencas jo serbskorěcny rum napšawdu hyšći był kupa; žinsa jo to južo archipel.

28 Gl. (SRA 1965-1996). Žinsa jo wětšy žěl dialektow zgubjony, ale w katolskich stronach jo se wuwijał regiolekt, tak pomjenjona „(hornjo)serbska wobchadna rěč“ (Scholze 2008).

29 To se wě, až su se mroki cesto pšeměnili (slědny raz mjazy Bramborskeju a Sakskeju po zjadowěnjenu Nimskeje na kóncu zachadnego stolěša), ale głowne žělenje jo wóstało. Za stawizny Łužycowu z wósebnym žiwanim na Serby gl. (Šořta a dr. 1977-1979).

ludowu rěc. Wósebnosć pla Serbow jo była, až njejo se jaden žel pízamknul reformaciji, ale jo wóstał pši starej wěrje. A to dwójne želenje (politisko-administratiwne a nabožninske) jo wjadło k tomu, až su pó reformaciji pomaťem nastali tši pisne rěcy: górnoserbska ewangelska, górnoserbska katolska a dolnoserbska (ewangelska).³⁰

Take rozdźelne pokšywanje serbskego rěcneho kontinuumu pšez tši standardne rěcy njejo było, to se wě, wužytne, wósebnje za šísć knigłow, kenž su jano měli wobmrokowanu licbu wótebĕrarjow. Togodla njejo žeden žiw, až su Serby pytali za wudrogu.

Předne naraženje, kak by mógało se powětšys mjazsobne rozměše, jo wót zachopjeńka 18. stolěša, a awtor jo Abraham Frencl, górnoserbski faraf, pšełožowar a stawiznař:

Derowegen stünde wohl zu hoffen, wenn in der Niederlausiz sich die Herren Pastores des Oberlausizschen reinen Haupt=diialecti auf der Cantzel nur bedienen wollten, daß leichtlich dahin gebracht werden könnte, daß der gemeine Mann die hier oben ausgegangenen Kirchenbücher verstehen und zugleich nutzen würden [...] (Muka 1881: 74)

To groni, až jo Frencl naražil wužywanje górnoserbskeje (ewangelskeje) rěcy (a teke knigłow) w cerkwi.³¹ To njejo interkomprehensija, ale wužywanje jadnej rěcy pšez wšykne (typ 1) a pótakem pšechod Dolnoserbow do górnoserbskeje (ewangelskeje) rěcy, nanemjenjej w cerkwi. Zajmne jo, což pišo na kóncu 19. stolěša redaktor casopisa, žož jo se naraženje Frencla wózjawilo (M.Hórnik), w pšispomnješu ku górnjej citĕrowanemu tekstoju:

To budžeše móžne było, hdy by so před 300 lĕtami tak zawjedło, hdy budžechu duchowni narodnje zmysleni byli a hdy budžechu šule w Hornjej a Delnjej Łužicy derje serbske bywałe. Ale Serbja su sebi wot Němcow powjedać dali a skónčnje sami wĕrili, zo horni Serb delnjemu njerozymi a tak staj so wobĕ podrĕči bóle dźĕliłoj dyžli zjednoćałej.

Ako jo wizeš z pšispomnješa, njejo se naraženje Frencla pšiwzeło, a górnoserbska ewangelska a dolnoserbska rěc stej se dalej wužywałej a wuwijałej samostatnje.

30 Na zachopjeńku su fararje a spisowarje ako pšawidło wužywali swój dialekt abo dialekt wósady ako pódložk za pisanje, ale w běgu casa su se wurownjali dialektalne rozdźĕle a/abо jaden z dialektow jo se pšesajžil. Cesto jo to był dialekt głownego města, pótakem dialekt wokolnosći Budyšyna a Chóšebuzza za górnoserbsku ewangelsku a za dolnoserbsku pisnu rěc; pla górnoserbskeje katolskeje warianty, žož jo felowało głowne město, jo dialektalny pódložk na zachopjeńku był kulowski dialekt a jo se pótom pšesunuł do Chrósćic (Michałk 1980).

31 Za žinsajšnego cytarja móžo byś žiwno, až njoco Frencl dojšpiš lĕpše rozměše mjazy wobĕma górnoserbskima pisnyma rěcoma, ale mjazy górnjo- a dolnoserbskima (ewangelskima) rěcoma. To ma zawinu w tom, až w 18. stolĕšu hyšći njejo móžno było pšekšocys nabožninske mroki.

W 19. stolěšu jo gibanje słowjańskego wózroženja (gl. górzejce pód dypkom 2) teke zachopiło wobwliwowaś serbsku (wósebnje górnoserbsku) elitu. Ako wuslědk jo se w strježi stolěša załožyła *Maćica Serbska*, kenž jo měła nadawk, se zasajziś za serbski lud, wósebnje na polu kultury a rěcy. Głowny problem Serbow su członki organizacije wizeli w psiběrajucem psenimcenu, a togodla su se wóni procowali wó zdžaržanje rěcy. A wažny dypk we wójowanju za serbsćinu jo była rěčna reforma, kenž by dejala nanejmenjej psewinuś želenje Górných Serbow. Popšawem jo to psikład rěcneje politiki typu 4. To su kšěli dojspiś pšez zawježenje nowych pismikow a nowego pšawopisa. Łatyńske pismiki (*antiqua*) su zaměnili šwabachske, a we samskem casu jo se zawjadł nowy, tak pomjenjony „analogiski“ pšawopis, kenž jo se měł po čechojskem (a w mjeńšej měrje teke pólskem) psikłáže, město tradicionalnego „połnimskego“:

[...] stary prawopis ani serbski ani němski njeje a je tajkneho zašmatanja dla k wuknjenju wjele čežši, hač nowy, kiž je po njekhabłacych, za kóždeho jasnych prawidłach zestajany. Stary prawopis nas jenož na serbski kraj wobmjezuje, nowy pak wotewrja nam puće k lóhkjemu zrozemenju wšitkich druhich słowjanskich ryčow: stary prawopis džěli Serba wot Serba, ewangjelskeho krajana wot podjanskjeho susoda, nowy pak zjednoća wobeju na polu wědomnosćow a začěri něhdy tajki dziwny, wšitkim cuzym směšny rozdžěl we pisanju. (Smoleń 1848: 4)

A to jo jano była połožca togo, což jo se psēměniło w nowej jednotnej górnoserbskej pisnej rěcy. Wušej togo su se wótporali rozdžěle w morfologiji stareju pisneju rěcowu a jo se zawjadł dosć konsekwentny rěcny purizmus na wšyknych rowninach. Purizmus njejo jano dosegal słowoskład, žož su se nimske póžyconki wótporali a zaměnili pšez nowotworby (cesto pšez kalkěrowanje z pomocu słowjańskich morfemow) abo póžyconki z drugich słowjańskich rěcow, wósebnje z čechojskeje rěcy. Wušej togo su se teke wutłocyli gramatiske germanizmy, na ps. wužywanje artikla abo pasywa z pomocu germanizma *wordować* (nimski *werden*). Do wěšteje měry jo to psikład rěcneje politiki typu 5.

To wšykno jo było psewjele za „jadnory lud“ a njejo se psiwzeło wót njogo. Togodla jo „nowa górnoserbsćina“ dłužki cas wóstała rěc małeje elity, a casniki a knigły „za lud“ su se dalej šišćali ze starymi pismikami, staryma pšawopisoma a w njepuristiskej rěcy. Město togo, až stej se zjadnošilej górnoserbskej pisnej rěcy, jo se połoženje skomplikowało: něnt su se paralelnje wužywali tši warianty górnoserbskeje rěcy: jednotna a puristiska rěc (to groni „nowa górnoserbsćina“), tradicionalna ewangelska rěc a tradicionalna katolska rěc. Na taku wizu jo se mjazsobne rozměše skerjej pósěžowało. Problemy mjazsobnego rozměša su głownje nastali mjazy puristiskeju górnoserbsćinu a tradicionalnyma wariantoma, dokulaž jo puristiska leksika zadorała rozměšeju. To groni, až su puristy

rozměli wuŷywarje tradicionalneje serbsčiny, dokulaŷ slědne su wuŷywali wjele pŷyconkow z nimskeje rěcy tam, ŷoŷ njejo daŷo serbskich slowow, ale nic nawopak; kalkěrowane nowe slowa njejsu byli pšewidne za „jadnory lud“.³² To se wě, aŷ su se puristy, katolske a ewangelske Serby w Gŷrnej Źuŷycy we gŷownem rozměli mjazy sobu, ale nowy pšawopis a nowa leksika stej wubuŷiŷej pšešiwnošć z boka tradicionalnje zmyslonych Serbow (wŷebnje wěriwych, kenŷ su kšěli wobchowaa cerkwine teksty w starem pšawopisu a ze stareju leksiku) a stej wjadŷej k rozestajenam.³³

Pŷodobne wuwise dajo se teke wobgŷadowaa pla Dolnych Serbow, ale to jo se staŷo pŷŷdŷej a mjenjej došlědne. A něco jo how hynac: wuwise jo byŷo pšidatnje wobwliwowane wŷt gŷrnoserbskego pšikŷada. To jo wjelgin jasnje wiŷeš w pšědnem nastawku, ŷoŷ jo se naraŷiŷo cysćenje dolnoserbskeje rěcy wŷt germanizow:

Ja wam hobwěšĵeluju, aŷ wono nam taf seŷešĵko pšĵiŷch niebjo, rědne a zisŷo hěrŷke Słowa fa te nimske do naseŷeje Źěŷy směšĵane, namaŷaŷch; pšĵĵeto my ga mamy Wraŷĵi, kenŷ to juŷor dawno ŷachopili ŷu a jo hiŷĵeŷi pšĵĵeŷe wěŷej a wěŷy ŷyŷe, ja menim naseŷe hěrŷke Wraŷĵi we gŷrĵejnej Źuŷicy we starem hěrŷkem Měšĵe Budyŷĵiŷie. (Tešnaŷ 1853: 68)

Mjazy pšikŷadami, kenŷ naraŷiŷo Tešnaŷ, su *pokŷadnica* (za *kasa*), *zeleznica* (za *ajzn*)*bona* a *měšĵanosta* (za *burgarmeŷtaŷ* abo *šŷŷta*).³⁴ Ale w Dolnej Źuŷycy jo poŷoŷenje byŷo pitšku jadnorĵeŷe, njeŷli pla Gŷrnoserbow, dokulaŷ njejo daŷo rěcneho ŷělenja na konfesionelnem pŷdŷŷku. Togodla stej jano dwě rěcy byŷej w pšešiwnošći: dolnoserbska ludowa a dolnoserbska puristiska rěc. A wuŷywanje puristiskeje rěcy jo wuŷej togo byŷo došĵ wobmrokowane: jadnuĵki dolnoserbski casnik, *Bramborski serbski casnik*, jo do pšědneje swětowej wŷjny gŷownje wuŷywaŷ ludowu rěc. Mŷcnejŷy wliw purizma a pŷyconkow z gŷrnoserbskeje rěcy zachopijo akle po wŷjnj (gl. Pohontsch 2002). Ale jadnobocnošć jo byŷa samska ako w gŷrnoserbskeje rěcy: puristy su rozměli ludowu rěc, ale nic nawopak; nanejmjenjej njejo lud rozměŷ puristiske, za wěŷŷy ŷěŷ po gŷrnoserbskem pšikŷaŷe stwŷrjone slowa.

W casu serbskego wŷzroŷenja njejo se jano naraŷiŷo zjadnoŷenje katolskeje a ewangelskeje wariantowu gŷrnoserbskeje rěcy, ale teke pšibliŷenje gŷrno- a dolnoserbskeju rěcowu. Rowno to jo kšěŷ zwŷonoŷĵ Miŷaŷ Hŷrnik, gaŷ jo

32 Gl. pšikŷady ako zadwělowaa za zacwŷyflowaa (nimski *verzweifeln*), wuměŷtowo za kumŷt (nimski *Kunst*), dokhody za nutpšidŷenje (nimski *Einkommen*), so wobdŷělić za dŷěŷ brać (nimski *teilnehmen*) a t.d. (Jenĵ 1999: 163, 187, 183).

33 Gl. na pš. knigŷy Schmalder (1868), ŷoŷ Jan Arnoŷt Smoler zaŷĵitujo „nowu“ rěc pšešiwu napadnjenjam z boka wěŷtego Jana ŷtosa.

34 Tešnaŷ 1853: 72. Gl. k nimskim pŷyconkam, wuŷywanym w ludowej rěcy, Pohontsch (2002) pŷd jadnotliwymy slowami, ŷoŷ su teke pokazane wŷpowědne gŷrnoserbske slowa. Wjele z tych pšewzetych slowow jo gŷrnoserbsĵina pšewzěla wŷt ĵeŷoŷkeje rěcy, ŷoŷ někotare z nich su kalki z nimskeje rěcy.

pisał, až po zjadnošenju dweju wariantowu a wutworjenju jadnotneje górno-serbskeje standardneje rěcy Serby by dejali se procowaš wo pšibliženje górneje a dolneje serbsčiny (Hórnik 1880: 161-164 a 1883: 134). Pši tom jo wón pódšmarnuł, až by dejala pšibliženje bys rownopšawne, nic na škódu jadneje z rěcowu:

Tuž njemóžemy žadać, zo dyrbja delni Serbja po hornjoserbsku pisać a zo Budyšin khočebuzskej serbsčinje poručał, jako Pariz Francózam (si licet parva componere magnis), ale horni Serb dyrbi so runje tak wo zblizenje starać, kaž delni. (Hórnik 1880: 162)

Take pšibliženje było by pšikład rěcneje politiki typa 4, ale naraženje Hórnika se njejo pšiwzeło. Jadna ze zawinow (a nejskerjej głowna) jo było, až zjadnošenje górno-serbskeju rěcowu njejo mógało se dospołnje pšesajziš, a teke nic zawježenje puristiskeju rěcowu pla Górn- a Dolnoserbow (gl. górjeje).

Zajmne by było wuslěziš, kak su Serby powědali mjazy sobu, wósebnje Górne z Dolnymi Serbami a nawopak. W casopisoma za wšykne Serby (*Časopis Maćicy Serbskeje a Łužičan, pózdžej Łužica*) stej se wužywałej wobej rěcy, to groni, až jo se kněžyło pšawa interkomprehensija, nanejmenjej mjazy puristiskima pisnoma rěcoma. Ale pšewagu jo pšeccej měła górno-serbska rěc. Kak jo to było, gaž su se zmakali Górn- a Dolnoserby, tak derje njewěmy. W cełoserbskima organizacijoma (na zachopjeńku jo Maćica Serbska była jadnučka cełoserbska organizacija, pózdžej musy se hyšći licyš z w lěše 1912 załožoneju Domowinu)³⁵ stej se teke wužywałej wobej rěcy, zasej z górno-serbskeju pšewagu.³⁶ Njewěmy, kaka rěc jo se wužywała, gaž su se zmakali „jadnore“ Górn- a Dolnoserby. Móžo se myslíš, až su wužywali swóju (górnú abo dolnu) serbsčinu, gaž su dialektalnje byli dosć bliske (to by był pšikład pšaweje interkomprehensije), ale howac su nejskerrej pšejšli k nimščinje (komunikacija typa 2). W nacionalsocialistiskem casu jo se žěłabnosť serbskich organizacijow na zachopjeńku zadorała a nakońcu zakazała (Domowina w lěše 1937, Maćica Serbska wó lěto pózdžej). W zjawnosći jo se w

35 Sokoł (słowjańske sportowe towarstwo) ako tšesa nominalnje wšoserbska organizacija njejo se popšawem mógał rozpšestrěš na Dolnu Łužycu.

36 Wjelgin derje jo to wizeš z protokolow Maćicy Serbskeje. Gaž jo se w lěše 1880 załožyl dolnoserbske wótželenje (delnjoserbski wotrjad), stoj tam: „Sobustaw k. Parczewski čita serbscy [to groni nejskerrej górno-serbski; „serbski“ se pišo jano, dokulaž jo Parczewski był Polak a togodla by mógał teke pólski powědaš R.M.] swój namjet wo załoženju delnjoserbskeho wotrjada [...] Hdyž bě k. předsyda [J.A. Smoler] w mjenje wubjerka za tónle namjet porěčať [zawěšće górno-serbski, R.M.], wustupi k. farať Tešnař z Niedy a wita namjet w dlěšej delnjoserbskej rěči [...] W tym samym duchu rěča hišće k. farať Jenč (delnjoserbski), k. kantor Jórdan z Popojc, k. farať Imiš atd.“ (Hórnik 1880a: 64) Pšeccej, gaž něchten powěda dolnoserbski, jo to wósebnje pšispomnjete, a to pokazuju na fakt, až głowna rěc w Maćicy jo była górno-serbsčina. To samske pšaši nejskerrej teke za Domowinu, dokulaž na zachopjeńku jo jej jano jadna dolnoserbska organizacija pšistupiła, rozmjej Maćica Serbska (Rajš 1987: 39, 47-48). Dolnoserb Bogumiľ Šwjela, sobuzałožar a zastupny předsedař, jo teke wobkněžyl górno-serbsku rěc. Togodla njejo wuzamknjone, až jo wón ako jadnučki Dolnoserb we wobradowanjach wužywał górno-serbsčinu.

tom casu nejskerjej wužywała nimščina, dokulaž su se Serby bójali represalijow zboka nimskego štata.

Pó druhej swětowej wójnje jo se póloženje dokradnje pšeměniło, dokulaž jo se rěčna politika wótněnta kontrolěrowała wót stata pšez Domowinu. Gaž Serby su zasej měli móžnosć, wužywaš swóje rěcy w zjawnosći a wósebne w pisnej formje, stej se ako přědna napšawa skócnje zaměniłej konfesionalnej varianše górnoserbšćiny pšez jednotnu puristisku górnoserbsku rěc, napisanu z łatyńskimi pismikami a z diakritiskim pšawopisom.

Pón jo zachopiła diskusija wo pósěgach mjazy górno- a dolnoserbšćinu. Ekstremne naraženje jo było, zawjasć górnoserbsku pisnu rěc teke w Dolnej Łužicy.³⁷ Pótakem by se, nanejmenjej na pisnej rowninje, kněžyła komunikacija typa 1. Naraženje njejo se pšiwzeło; město tego stej se pšewjadłej pšawopisnej reformje, kenž by dejałej pšibližys wobej rěcy. Ale reformje stej byłej dosć jadnobocej: górnoserbski pšawopis jo se lěbda pšeměnił, a dolnoserbski šim wěcej. Wušej tego jo dolnoserbska pisna rěc była mócnje wobwliwowana wót górnoserbskeje nic jano w pšawopisu, ale teke hynži, wósebne w słowoskłaže, ale teke w gramatice a samo we wugronjenju, dokulaž su njemaminorěčne wugronili nawuknjonu rěc „po pismje“, a nic po maminorěčnej (dialektalnej) tradiciji.³⁸ Togodla jo pla maminorěčných nastał zašišć, až jo jim nowa pisna rěc do wěsteje měry cuza. To jo płašilo wósebne za rěc w šuli. Toš ten mócný wliw górnoserbšćiny jo wjele maminorěčných wótcuzbniło wót pisneje rěcy:

Nejmarkantnej jawi se to [mócný wliw górnoserbšćiny, R.M.] we wucbnicach a wuwucowańskej rěcy na dolnoserbskem gymnaziumje w 50tych a 60tych lětach. Rěc w dolnoserbskich wusćełanjach a w Nowem Casniku njejo se w tej rigoroznej reformowanosći pokazała. Weto jo se wot cytarjow a słucharjow cesto posužowała ako “njenaša rěc”, a rěc na gymnaziumje ako gornoserbska. (M. Starosta w: Faska 1998: 249)

W casu NDR jo górnoserbšćina pótakem dominowała serbske žywjenje, a dolnoserbšćina jo se jej w běgu casa pšibližyła. To jo teke zwězane było z tym, až su serbske organizacije byli skoncentrowane w Budyšinje, w Górnej Łužicy. Akle wót 80tych lět jo wótwisnosć na rěčnem poli pomałem wóslabjeła, a pominanje wětšjeje samostatnosći Dolnych Serbow a dolnoserbšćiny jo pšiběrało pó zjednošenju Nimskeje. Ortografiske pšeměnenja, kenž su pšibližyli dolnoserbšćinu górnoserbskeje rěcy, su se za wětšy žěl wótporali, wugronjenje jo zachopiło napodobniš dialektalne tradicije, a purizm jo se pšetworil w antipurizm. Procowanje

37 Gl. měnjenje Pawoła Neda, tencasnego pšesedarja Domowiny, z lěta 1949: „Br. Nedo zastupowaše měnjenje hornoserbšćinu w Delnej Łužicy jako pisomnu rěc zawjesć.“ (citěrowane po: Pohončowa 2000: 4).

38 To groni, až su se pósěgi górno- a dolnoserbskeju rěcowu gibalí mjazy typoma 1 a 4.

wo wětšu samostatnosć jo samo wobwliwowało linguonym: jaden žěl Dolnych Serbow wužywa w nimskej rěcy wuraz „wendische Sprache“, nic „(nieder)sorbische Sprache“, a měni, až jo „sorbisch“ rěc Górnych Serbow a/abo puristiska dolnoserbska rěc. Politiska korektnosć pomina togodla, až se wužywa dwójny wuraz „sorbisch/wendisch“ w oficielných kontekstach. Powšyknje móžo se groniš, až jo se politika pšibliženja zaměniła pšez politiku wótmrokowanja. Togodla by se mógało wócakowaš, až mjazy Dolnymi a Górnymi Serbami bužo se pšawa interkomprensija wužywaš wěcej a wěcej. Bóžko njedajo žedne pšepytowanja, kenž by pšeslězili wužywanje rěcow w situacijach, žož su se zmakali Dolne a Górne Serby, na pšikład w ramikach Domowiny abo festiwalow serbskeje kultury. Musymy se togodla spuščić na impresijne zašići.

W oficialnych kontekstach (w zjawnych wustupach a rěcach) jo se nejskerjej kněžyła pšawa interkomprensija, to groni až su Górno- a Dolnoserby wužywali kuždy swóju rěc. Dokulaž jo wětšyna funkcionarjow była z Górneje Łužycy, jo górnoserbščina zawěsće měła zasej pšewagu.³⁹ W nutšikownych zmakejnych jo pšewaga górnoserbščiny nejskerjej była hyšći mócnejša, a togodla jo pšawa interkomprensija tam grała hyšći mjeńšu rolu.

Pó zjadnošenju njejo se wjele pšeměniło. Mam pak zašić, až wužywaju górnoserbske zastupniki serbskich organizacijow (na pš. pšedsedař Domowiny) wěcej dolnoserbščinu, gaž zjawnje wustupuju w Dolnej Łužycy (ako znamje pšistojnosći). To groni, až njejo to wěcej pšawa interkomprensija, ale skerjej komunikacija typa 1.

Ale górrej jo něco druge, rozmjej póžěl nimščiny w nutšikownoserbskich zmakejnych. Móžo se wujš wót togo, až pši zmakejny „jadnorych“ Dolnych a Górnych wužywa se žinsa we wětšynje padow nimščina. Togodla njejo interkomprensija tema, kenž zajmju „jadnorych“ Serbow.

Ale wliw nimščiny se rozestrewa žinsa teke na serbske institucije. W Dolnej Łužycy su južo zwucone, až se w zmakejnych serbskich organizacijow pobitujo serbsko-nimske pšestajenje (nimsko-serbske njejo notne, dokulaž wšykne Serby su dwójorěčne), abo až zmakejny se pšewjeduju jano w nimskej rěcy (komunikacija typa 2).

Doněta jo to głownje był dolnołužyski problem, ale to zachopijo južo wobwliwowaš cełoserbske organizacije:

---

39 K tomu musy se dodaš, až jo wjele luži, kenž su aktivne byli w serbskich organizacijach w Dolnej Łužycy, pšišło z Górneje Łužycy (to pšaši teke za ceptarjow), su togodla byli dwójorěčne (górnno- a dolnoserbski) a su mogali wužywaš górnoserbščinu w takich kontekstach.

Na župnych zhromadžiznach Župy Delnja Łužica runje tak kaž na hłownej zhromadžiznje Domowiny sedža džeń a wjace delegatow ze słuchatkami a slěduja němskemu přełožkej tołmačerja. (Nuk 2019)

To nejskerrej bužo teke wobwliwowaš rěčne zažaržanje drugich Serbow, dokulaž jo jadnorrej słuchaš nimski pšełožk, nježli se procowaš wó rozměše cuzeje serbšćiny. A pón njebužo interkomprensija póla Serbow powšykno žedneje role graš.

Bibliografija

- Babič, Vanda, 2000: *Vpliv vzhodne cerkvene slovanščine na hrvaške glagolske tekste v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Bart-Ćišinski, Jakub, 1969: *Zhromadžene spisy III: Lyrika*. Budyšin: Domowina.
- Borst, Arno, 1995: *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker I-IV*. München: dtv.
- Braunmüller, Kurt, 2007: *Die skandinavischen Sprachen im Überblick*. Tübingen; Basel: Francke.
- Coray, Renata, 2008: *Von der Mumma Romontscha zum Retortenbaby Rumantsch Grischun*. Chur: Institut für Kulturforschung Graubünden.
- Decurtins, Alexi, 1985: In semperviva. Las emprovas d'unificaziun dils idioms romontschs. *Annalas da la Società Retorumantscha* 98, 9-30.
- Faska, Helmut (wud.), 1998: *Serbšćina*. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej.
- Frizo, Johann Friedrich, 1796: *Bože Pišmo Starego Testamenta*. Choschobus: Kühn (https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10914824_00003.html?zoom=0.5).
- Goldblatt, Harvey, 1987: *Orthography and Orthodoxy. Constantine Kostenečki's Treatise on the Letters*. Firenze: Le Lettere.
- Gutschmidt, Karl, Sebastian Kempgen, Tilman Berger a Peter Kosta (wud.), 2014: *Die slavischen Sprachen – The Slavic Languages 2*. Berlin; München; Boston: De Gruyter Mouton.
- Haugen, Einar, 1966: *Language Conflict and Language Planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge: Harvard University Press.
- Haugen, Einar, 1966a: Semicommunication: the language gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36, 280-297.
- Herkeľ, Joannis, 1826: *Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta*. Buda: Regia Universitas Hungarica.

- Herrmann, Joachim (wud.), 1970: *Die Slawen in Deutschland: Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch*. Berlin: Akademie.
- Hlasowé 1846: *Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*. Praha: Kronbergh (<https://opacplus.bsb-muenchen.de/Vta2/bsb10588828/bsb:BV005078498?page=15>).
- Hórnik, Michał, 1880: Wutworjenje našeje spisowneje řeče a jeje zblizenje z delnjoserbskej. *Časopis Maćicy Serbskeje* 33, 155-164.
- Hórnik, Michał, 1880a: Wućahi z protokollow M.S. *Časopis Maćicy Serbskeje* 33, 63-67.
- Hórnik, Michał, 1883: Kóncowki -eho, -emu, -oho, -omu. *Časopis Maćicy Serbskeje* 36: 132-135.
- Ivanova, Diana, 2014: Projekte einer gemeinslawischen Schriftsprache. Gutschmidt et al. 2014: 1486-1496.
- Jenč, Helmut, 1999: *Die Entwicklung der Lexik der obersorbischen Schriftsprache vom 18. Jahrhundert bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*. Bautzen: Domowina.
- Keipert, Helmut, 2014: Kirchenslawisch-Begriffe. Gutschmidt et al. 2014: 1211-1252.
- Klein, Horst Günter, 2008: L'anglais: base possible de l'intercompréhension romane ? *Ela. Études de linguistique appliquée* 149, 119-128.
- Kollár, Johann, 1844: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation*. Leipzig: Wigand.
- Kollár, Jan, 1929: *Rozprawy o slovanské vzájemnosti*. Praha: Slovanský ústav.
- Majar Ziljski, Matija, 1865: *Uzajemni prawonic slavjanski, to je: Uzajemna slovnica ali mlvnicna slavjanska*. Prag: Sejfrid.
- Michałk, Frido, 1980: Jurij Hawšтын Swětlik a serbska spisowna řeč za katolików. *Lětopis A* 27/1, 10-25.
- Muka, Ernst, 1881: Frenceliana II: Abraham Frencel jako serbski řečnicař. *Časopis Maćicy Serbskeje* 34, 69-78.
- Muka, Ernst, 1911-1926: *Słownik dolnoserbskeje řečy a jeje narěcow I*. Petrohrad; Praha: Ruská Akademie Věd; Česká Akademie Věd a Umění.
- Muljačić, Žarko, 1989: Über den Begriff *Dachsprache*. Ammon, Ulrich (wud.): *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin; New York: de Gruyter, 256-277.
- Nuk, Jan, 2019: Ze sluchatkami do přichoda. *Rozhlad* 68/2, 25.
- Pohontsch, Anja, 2002: *Der Einfluss obersorbischer Lexik auf die niedersorbische Schriftsprache. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der niedersorbischen Schriftsprache*. Bautzen: Domowina.

- Rajš, Franc, 1987: *Stawizny Domowiny we slowje a wobrazu*. Budyšin: Domowina.
- Schleicher, August, 1861: *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I*. Weimar: Böhlau.
- Schmaler, Johan Ernst, 1868: *Die Schmähschrift des Schmiedemeisters Stosch gegen die Sprachwissenschaftlichen Wenden: beleuchtet vom standpunkte der wissenschaft und wahrheit*. Bautzen: Schmaler & Pech.
- Schmid, Hans, 1982: *Richtlinien zur Gestaltung einer gesamtromanischen Schriftsprache RUMANTSCH GRISCHUN*. Chur: Lia Rumantscha.
- Schmid, Hans, 1989: *Eine einheitliche Schriftsprache: Luxus oder Notwendigkeit? Zum Problem der überregionalen Normierung bei Kleinsprachen. Erfahrungen in Graubünden*. San Martin de Tor: Institut Ladin "Micurà de Rü".
- Scholze, Lenka, 2008: *Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt*. Bautzen: Domowina.
- Smoleř, Jan E., 1848: Předspomnjenje. *Časopis Mačicy Serbskeje* 1, 3-4.
- Šořta, Jan, Klaus J. Schiller, Měrcin Kaspar, Frido Měřšk, 1977-1979: *Stawizny Serbow 1-4*. Budyšin: Domowina.
- SRA, 1965-1996: *Serbski rěčny atlas – Sorbischer Sprachatlas 1-15*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- Stone, Gerald, 2016: *Slav Outposts in Central European History. The Wends, Sorbs and Kashubs*. London etc.: Bloomsbury.
- Šwela, Gotthold, 1903. *Dolnoserbški pšawopis. Dwa nastawka*. Budyšin: Mašica Serbska.
- [Tešnař], Jan Bedrich, 1853: Sserske Sslowa k'berskim Hutfchobam. *Bramborski berski Zašnik* 15, 59-60, 63-64, 67-68, 71-72.
- Дуличенко, Александр Дмитриевич, 1990: *Международные вспомогательные языки*. Таллинн: Валгус.
- Кув, Куйо и Георги Петков, 1986: *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст*. София: БАН.
- Райков, Божидар (wud.), 1979: *Абагар на Филип Станиславов. Рим 1651*. София: Народна просвета.